

El curt segle XX

Serge BUJ

Université de Rouen

L'any 1943 es publicaven a Canadà uns discursos pronunciats pel polític francès Léon Blum entre 1931 i 1942, any de la seva condemna pels tribunals de Vichy (llavors instal·lats al nord de Clermont-Ferrand, a la ciutat de Riom), "*L'histoire jugera*". També cal recordar que aquesta fórmula fou, més o menys, la conclusió de la defensa de Fidel Castro el 1953, més optimista potser, però idèntica pel seu efecte: *la història m'absoldrà*.

La història seria, amb el pas de temps, segons el que suposen les dues referències esmentades, una entitat jurídica amb capacitat de destriar, dins les accions humanes, la veritat de la falsedat, el bé i el mal. Una forma d'immanència (en els dos casos, no divina) en què els homes posaven les seves esperances de veritat, justícia i, per conseqüent, reparació dels mals provocats per la justícia humana, injusta i imperfecta. Així, es posava la història a nivell de la divinitat, tot fent-se ressò de la consigna "*tuez-les tous, Dieu reconnaîtra les siens*" (frase atribuïda a l'abat de Poblet, Arnau Amalric, que fou el nunci del papa Innocenci III quan es tractà de destruir l'heretgia càtara al Llenguadoc, i que es va pronunciar davant la ciutat de Besiers l'any 1209). Igualment, quan, a les lleis fonamentals de l'Estat, Franco es proclamà responsable "*ante Dios y ante la Historia*", va recórrer a l'autoritat d'una ciència i una interpretació segons la qual la història i l'historiador constituïen una justícia i un jutge imparcials, que podien disposar de tots els elements, de les eines i de la distància necessàries respecte dels fets, que els donaven, sense cap dubte, la possibilitat de "*dire le vrai*". I, més encara, quan la cosa era candent i compromesa, de "*dire le juste*".

Suposem que, com va experimentar Mommsen en el seu temps, es tingués l'esperança que les tècniques d'investigació podrien ajudar a progressar en la comprensió del passat, antic o immediat. Per exemple, el descobriment de l'epigrafia va fer pensar que la comprensió de la història de Roma progressaria; no obstant, com notava José Antonio Maravall, "*en las fuentes objetivas, mudas, de la Epigrafía, hay no menos interpretación, no menos pensamiento subjetivo que en las fuentes literarias*".¹

El mite de l'historiador jutge del passat anava progressant alhora que ho feien les tècniques de la policia científica, d'acord amb la fe absoluta en la ciència o les denominades *ciències auxiliars* de la recerca històrica. Només calia que restessin arraconades en l'estatut d'auxiliars i que la ciència històrica dominant seguís amb el seu estatut de ciència divina i justa. Llavors l'arqueologia, la química, les tècniques de

Article rebut el 25-11-2103 i admès a publicació el 27-12-2013.

1. "*Los historiadores a lo Mommsen [...] consideraban que las piedras y los metales tenían el particular don de darnos los nudos hechos, sin interpretación perturbadora, sin pensamientos subjetivos [...]. Por tanto, atenerse al documento, cuanto más mineral mejor, era el único modo de asegurar una objetividad científica a la Historia. Hoy sabemos que la objetividad científica no está exenta de interpretación, pero, además, que en las pretendidas fuentes objetivas, mudas, de la Epigrafía, hay no menos interpretación, no menos pensamiento subjetivo que en las fuentes literarias*" ("La historia del pensamiento político, la ciencia política y la historia", a *Revista de Estudios Políticos*, n. 84, 1955, p. 27).

datació, les tècniques de classificació... tot allò servia a la ciència de les ciències de la interpretació de les societats humanes, que només podia ésser la història.

Per tant, en el segle XIX, la història no passava de ser un exercici personal, erudit i literari. Ningú no nega, per exemple, que *L'Histoire de France* de Michelet, *L'Histoire générale de la civilisation en Europe* i *L'Histoire de la civilisation en France*, de François Guizot, de gran factura estètica, no es poden confondre, perquè deixen transparentar les seves fonts, essencialment literàries, que els donen més l'aspecte d'assaig que no del que entenem ara específicament com a obra històrica. A més, el fort punt de vista que les anima els dóna tant la posició de jutge com de part. Per a un (Guizot), es tractava de donar base a la crítica a la “*révolution en marche*”, és a dir, a la persistència de l'esperit de la Revolució del 1789-93 que arribarà al seu paroxisme l'any 1848². L'altre (Michelet) proposava una història dels mites fundadors de la nació i de la identitat francesa, un esquema general que inspirà el que foren els manuals d'història concebuts per a l'escola pública francesa entre finals del segle XIX i els anys 60 del segle XX. Jo he estat, com molts d'altres, una víctima d'aquell *micheletisme* històric.

Ara bé, quan la història es *cientifitza*, es troba certa complicitat dins d'allò que anomenaríem el positivisme comtià. Positivisme entès com una forma d'empirisme classificador, que dóna als fets un valor absolut, com per exemple el fet d'introduir xifres, estadístiques i d'emprar la fórmula molt coneguda segons la qual “les xifres diuen la veritat”, o si no tota la veritat, almenys una bona part. Les dades xifrades que són indici d'una veritat quasi absoluta tingueren certa eficàcia, ja que obligaren a investigar en sectors nous, propis del segle XIX: demografia i economia. Aquest últim element fou el fonament d'una de les crítiques que se li van fer a Eric Hobsbawm des del marxisme d'escola, tant a Anglaterra com a França:

*Plutôt qu'un marxiste, Hobsbawm était un produit de l'école anglaise de l'empirisme, avec ses bons et ses mauvais côtés. L'école empirique est caractérisée par l'utilisation excessive de faits et de chiffres. C'est aussi sa force. C'est sans doute la profusion de faits et de chiffres dans ses livres qui explique en grande partie son succès dans les pays latins, où il n'y avait pas, dans les travaux intellectuels, la même tradition rigoureuse dans la présentation des faits et des chiffres. Ce n'est pas pour rien que Marx surnommait la Grande-Bretagne « le pays des statistiques ».*³

Historiar el seu temps

A causa de les circumstàncies, és a dir, la seva mort fa pocs mesos, i del propòsit dels organitzadors de les jornades⁴ i de la coordinació d'aquest dossier, la meua aportació ha de girar al voltant de temes diversos de la historiografia, a relacionar en particular amb l'obra d'Eric Hobsbawm, que ha estat un dels esperits més avançats del

2. Jaume BALMES, el nen savi de Vic, com igualment Juan DONOSO CORTÉS, havien llegit Guizot.

3. Alan WOODS, “Hobsbawm était-il un marxiste?”, *La Riposte*, 8-2-2013, <<http://www.lariposte.com/hobsbawm-etait-il-un-marxiste-1ere,1893.html>>. WOODS és una de les figures destacades del Corrent Marxista Internacional, *International Marxist Tendency*, organització trotskista amb certa presència a Anglaterra i a Canadà.

4. Aquest text parteix de les notes usades a la intervenció efectuada al Saló d'Actes de la Facultat de Lletres de la UAB el divendres 10 de maig d'enguany, dins les Jornades Doctorals del curs 2012-2013, d'Història Comparada, Política i Social. Malgrat la revisió i ampliació fetes, n'ha conservat en part el to oral.

segle XX, segle de fortes evolucions dins del pensament històric, sobretot quan s'ha hagut d'acarar a l'aproximació a la història contemporània. És clar que no es pot parlar en el seu cas de la creació d'una escola històrica, amb la seva base conceptual, la seva doctrina i les seves pròpies eines. Ens quedem, pràcticament de manera desesperada, dins d'allò que l'historiador francès de Grècia i Roma Paul Veyne defineix com a relat, tot reconeixent la pròpia ideologització del discurs històric i la seva inserció dins d'un conjunt, no pas de grans relats, sinó de relats individualitzats, propis de cada historiador, que sempre provoquen controvèrsia, debat, discussió i que, finalment, constitueixen, per la seva multiplicitat, un bloc més o menys heterogeni de punts de vista argumentats.

Aquesta personalització de l'escrit històric també obliga a pensar en qüestions més formals, com ara l'estudi estilístic d'allò escrit o, dit amb més precisió, de l'escriptura de la història. Per això em va fer gràcia un programa que vaig trobar a Internet fa un temps, precisament quan va morir Hobsbawm, un programa de la Universitat Catalana d'Estiu que es titulava *Com es construeix el relat històric*, constituït per un conjunt de conferències metodològiques sobre història i arqueologia, recerca d'arxius, divulgació, memòria, etc. Tanmateix, no hi havia cap intervenció sobre temes com l'escriptura històrica, l'estil propi de l'historiador, el sistema argumental i la utilització de les fonts.

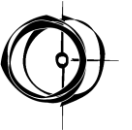
Pel que fa a aquesta subjectivització de la recerca, m'aturaré un moment a examinar particularment com s'han desenvolupat uns relats originals, quasi obsessius al voltant del segle XX. El primer exemple que puc evocar és el de Renzo de Felice, que es va passar gairebé tota la vida escrivint una biografia, aleshores inacabada, de Benito Mussolini. Ràpidament esdevingué una obsessió de l'historiador italià, que el convertí en un home criticat per la lectura que en feien certs col·legues a Itàlia. Aquesta controvèrsia va arribar ràpidament a tot Europa quan als anys seixanta es van publicar traduccions dels primers dos volums de la seva biografia del dictador⁵. El ressò d'aquelles crítiques fou interpretat a França com un defecte del treball de l'historiador, que s'hauria passat a la falsificació històrica. Els crítics insistien en el fet que, en voler comprendre-ho tot i explicar-ho tot del comportament del seu heroi, De Felice passava de l'explicació a la justificació, no tan sols del personatge sinó igualment del feixisme. Això apareix en una ressenya que va fer l'any 1968 a la *Revue française de science politique* l'especialista en història política contemporània d'Itàlia Geneviève Bibes, d'aquelles dues primeres publicacions de l'historiador italià:

*Sans doute serait-on mal venu de reprocher à R. de Felice d'avoir voulu tout expliquer et tout comprendre du comportement de son héros, mais il est certain que, d'une part, l'on glisse insensiblement de la compréhension à la justification, et que, d'autre part, en cherchant des explications logiques aux volte-face de Mussolini, R. de Felice a été amené à relier les uns aux autres des faits qui ne le sont pas toujours.*⁶

Sorprès per aquestes crítiques, de Felice persistí a defensar la idea que podia haver-hi aproximacions diferents en l'anàlisi del feixisme (la marxista, la cristiana, etc.) i va insistir en les diferències fonamentals que, segons el seu punt de vista, impedié d'assimilar el feixisme de Mussolini al nacionalsocialisme alemany, tot provocant així noves polèmiques. Així ho explica Carlos González Cuevas en el seu article "Renzo de

5. Renzo DE FELICE, *Mussolini*, Torino, Einaudi, 1967. Volum Primer: "Il rivoluzionario, 1883-1920", 1965, Llibre segon: "Il fascista, 1. la conquista del potere, 1921-1925".

6. Geneviève BIBES, "De Felice (Renzo) - Mussolini. 1. Il rivoluzionario, 1883-1920. 2. Il fascista. 1: La conquista del potere 1921-1925", *Revue française de science politique*, vol. 18, n. 4, 1968, pp. 784-785).

Felice. Una semblança intel·lectual” en una nota de lectura del llibre que va publicar a l’any 1975 amb l’historiador Michael Leeden, *Entrevista sul Fascismo*:

*La entrevista se publicó en un pequeño volumen de ciento veinticinco páginas; y tuvo la virtud de provocar discusiones sin cuento, que persisten todavía. De Felice negaba que el nacional-socialismo fuese una versión del fascismo, porque sus diferencias eran enormes, “son dos mundos, dos tradiciones, dos historias tan distintas que es difícil reunirlos en un análisis unitario”. En concreto, el concepto de raza defendido por Mussolini y los fascistas no era biológico, sino espiritual.*⁷

La crítica al treball de Felice correspon, des del nostre punt de vista, a una lectura simplificadora, perquè l’historiador italià, en lloc de proposar l’obra definitiva que acabés d’una vegada amb aquesta figura de la història italiana del segle XX, l’anava relativitzant, afinant cada vegada que descobria nous arxius, obsessionat per la recerca de la perfecció, tan difícil en aquest treball concret que es la biografia històrica.

Avui sembla ridícul que es pogués pensar que són assimilables el nacionalsocialisme, el feixisme mussolinià i el feixisme espanyol o el corporativisme catòlic de Pétain. No ho són, ni dins el concepte general de feixisme ni dins el de totalitarisme, ni tampoc dins del més eufemístic d’autoritarisme. Sense voler entrar en aquest tema precís, diré que allò que tenen en comú és l’antiparlamentarisme, un concepte orgànic de poble i unes formes violentes del concepte d’ordre considerat com a transcendent. Les semblances són parcials i no hi ha superposició perfecta entre aquells sistemes influïts per les pròpies històries i cultures nacionals. Precisament per aquest motiu, en estudiar aquestes formes d’Estat es necessiten les eines de la història comparada. Aquestes crítiques van fer que Renzo de Felice visqués unes aventures estranyes: violència crítica i verbal, qüestionament polític, amenaces i, fins i tot, agressions i molèsties físiques.

Volgués o no, quedarà per als temps futurs com el *controversial historian*, com es pot llegir a un munt de pàgines d’historiografia italiana.⁸ Giorgio Amendola, en un article publicat a l’*Unità* el juliol del 1975, no li donava suport ideològic, sinó que més aviat afirmava el dret i la necessitat política de fer la història del feixisme, tot oposant la posició de De Felice a la de Benedetto Croce quan l’any 1950 deia que no volia estudiar la història del feixisme perquè “*ciò lo disgustava*”. Per a Amendola, “*rifuitarsi di fare la storia del fascismo significa condannarsi a non fare la storia dell’antifascismo, fascismo de antifascismo essendo due facce de la realtà italiana*”.⁹

L’antifeixisme polític ha estat i és una realitat que s’ha d’estudiar, però no pas assimilar-lo a una categoria històrica general. Tampoc ha estat un moviment homogeni a Europa. D’aquesta qüestió no en parlaré, és un altre tema per a una altra oportunitat de diàleg. Per exemple, quan a França, en el moviment de recuperació de la memòria dins la comunitat –en el supòsit que sigui una comunitat– de l’exili espanyol de la Guerra Civil, es parla de *Républicain espagnol* o de *fiis de Républiquein espagnol*. S’ha de tenir una visió crítica d’aquest concepte genèric, que no dóna compte de la realitat diversa de l’exili i que, més aviat, en complica l’estudi.

7. Carlos GONZÁLEZ CUEVAS, “Renzo de Felice. Una semblança intel·lectual”, a *La Razón Histórica*, n. 6, (2009), pp.61-69.

8. Entre molts altres treballs, es pot llegir “Renzo De Felice and the Historiography of Italian Fascist”, de l’historiador anglès Borden W. PAINTER, Jr. (*American Historical Review*, vol. 95-2, abril de 1990).

9. Giorgio AMENDOLA, “Per una storia dell’antifascismo”, *L’Unità*, 20-7 1975.

Com a ciutadà, de Felice fou un antifeixista convençut, però com a historiador no podia passar-se el temps reforçant les seves conviccions; sentia com una obligació immanent la d'anar fins el límit més extrem del coneixement del personatge i del seu temps. I, és clar, tot no era en blanc i negre, també s'hi trobaven zones grises, espais ambigus que anava indagant, enfrontant-se als seus contemporanis que, com he assenyalat, l'acusaven de justificar i no d'explicar. Aquesta manca de retraïment personal no depenia de l'home, la qualitat d'historiador del qual ningú no negava; allò que es criticava fonamentalment era que De Felice s'hagués interessat al seu quasi present i que potser li faltés distància en el tractament del feixisme ideològic: havia nascut l'any 1929, és a dir, en el moment en què ell mateix indica que la forma de l'Estat feixista havia acabat la seva evolució amb la llei de desembre del 1928 sobre les atribucions del *Gran Consiglio* i els nous estatuts del partit a finals de l'any 1929:

*Soprattutto la legge sul Gran Consiglio constitui un passo decisivo sulla strata della fascistizzazione dello Stato, tale da far passare in sott'ordine le implicazioni che essa conteneva circa l'eliminazione delle residue velleità del partito.*¹⁰

Més aviat, aquesta història anava relacionada amb la seva infantesa, i no es pot negar que aquesta valoració històrica de l'any 1929 no tingués alguna cosa a veure amb el fet que fos precisament l'any del seu naixement.

Ara ho sabem tots: fer història és acceptar que no pot haver-hi un punt final, i el fet de reconèixer que ens trobem davant relats imperfectes planteja de nou la pròpia posició o implicació personal de l'historiador. Això es planteja amb més força quan coincideixen el temps biogràfic al qual pertany l'investigador i el temps històric, una superposició que concedeix a la capacitat testimonial un protagonisme de vegades exagerat, quan no acaba en una gran confusió de gènere (història, auto-història, etc.). Pocs han estat els historiadors que han criticat aquesta multiplicació de treballs d'*història memorial*. A França, una de aquestes escasses veus ha estat la d'Anette Wiewiorka, que en un llibre ha definit el segle XX com "L'era del testimoni".¹¹ Naturalment, ella ho criticava a propòsit de l'evocació testimonial de la deportació als camps nazis, un tema central dins de les polítiques de la memòria, perquè és ella la que va plantejar amb ulls nous la qüestió de l'historiador com a jutge, o potser pitjor, com a col·laborador de la justícia civil i criminal, situació amplificada per l'ús que en feren i en fan els mitjans socials de comunicació moderns. Fou el cas dels historiadors universitaris François Bedarida i René Rémond, que el 1994 foren sol·licitats com a experts pels jutges de Paul Touvier, o en el procés de Maurice Papon l'any 1998, el cas de Jean-Pierre Azéma, Robert Paxton, René Rémond i Marc-Olivier Baruch.¹²

10. Renzo DE FELICE, *Breve storia del Fascismo*, Milà, Mondadori, 2000, p. 44.

11. Anette WIEWIORKA, *L'Ère du témoin*, París, Plon, 1998, esp. p. 189.

12. Guillaume MOURALIS, "Le procès Papon," *Terrain, revue d'ethnologie de l'Europe*, n. 38, març 2002, (<<http://terrain.revues.org/9953>>). Un historiador, Henry Rousso, es va negar a intervenir i va declarar al diari *Libération*: "J'ai écrit à propos d'un autre procès pour crime contre l'humanité, celui intenté à Paul Touvier, que la présence d'historiens au sein d'une cour d'assises me semblait poser certains problèmes.... Je pense que l'historien ne peut pas être un "témoin", ..., et que sa capacité d'expertise s'accommode assez mal des règles et des objectifs qui sont ceux d'une juridiction de jugement. C'est une chose que de tenter de comprendre l'histoire dans le cadre d'une recherche ou d'un enseignement, avec la liberté intellectuelle que suppose cette activité, c'en est une autre que de le faire, sous serment, alors que se joue le sort d'un individu particulier" (*Libération*, 15 octobre 1997).

Història biogràfica, passat i present, ritme i descompte

En parlar d'Eric Hobsbawm no es pot tractar d'una tensió del mateix calat, tot i que s'hi podria trobar una ambigüitat semblant. Entrant en els relats biogràfics d'Eric Hobsbawm, les diferències són moltes. Primer, la figura de l'historiador anglès sempre s'ha vist com a modèlica, la de l'intel·lectual marxista anglès dels anys 30, i sempre se l'ha associat amb aquells fills de l'alta burgesia anglesa que es van passar, "*avec armes et bagages*", al camp del comunisme activista, els *Magnificent Five* de Cambridge (Philby, Mac Lean, Burgess, Blunt, Cairncross). Se'ls va trobar, els seus camins es van creuar, dins d'aquella associació que també comprenia algunes figures del *Bloomsbury Group*: els *Cambridge Apostles*.

L'assimilació té els seus límits, per descomptat, ja que igualment Hobsbawm ha tingut més vida, tot i saber que, a vegades, és aquest segon aspecte el que es posa pel davant: jueu alemany nascut a Egipte i criat a Berlín, va fugir amb la seva família de les persecucions nazis. Gràcies al seu lloc de naixement (que li donava dret a la nacionalitat anglesa) es va refugiar a Anglaterra, on es va matricular a la Universitat de Cambridge i va trobar aquesta franja d'intel·lectuals avançats que hi ensenyaven o hi estudiaven. Així, la seva figura es podria emparentar amb la d'un Georges Steiner o un Elias Canetti, o amb tota la diàspora intel·lectual i artística que va alimentar la cultura anglosaxona, sobretot als Estats Units. En la seva llarga vida, també va ser un element important el fet que Hobsbawm no s'apartés del comunisme militant, sobretot l'any 1956, després del XX Congrés del PC de la Unió Soviètica, com ho van fer molts altres intel·lectuals a Europa. Els diaris anglesos ho anotaren a les seves necrològiques: "*Where many of his comrades left the Communist Party in protest after the Soviet invasion of Hungary in 1956, for example, Hobsbawm did not*".¹³

Tot això ens condueix a pensar que no hi ha cap història del nostre temps que no sigui també la d'un historiador, val a dir que no sigui, en bona part, autobiogràfica. I per tant, obsessiva. La dèria d'Eric Hobsbawm es troba lligada al seu marxisme dels inicis, marxisme polític i no pas teòric, i al pas posterior a l'ús del marxisme en tant que eina de comprensió dels fets històrics. Com si hagués fet el camí a l'inrevés del que preconitzava Marx a l'onzena tesi sobre Feuerbach: "Els filòsofs tan sols han *interpretat* el món de diferents formes; ara la qüestió és *canviar-lo*". Tot i així, el paràgraf de conclusió del seu llibre, desesperat però lúcid, correspon més aviat al discurs d'un activista que no pas al d'un historiador:

*Nous ne savons pas où nous allons. Nous savons seulement que l'histoire nous a conduit à ce point et pour quelles raisons. Cependant, une chose est claire. Si l'humanité doit avoir un semblant d'avenir, ce ne saurait être en prolongeant le passé ou le présent. Si nous essayons de construire le troisième millénaire sur cette base, nous échouons. Et la rançon de l'échec, c'est-à-dire du refus de changer la société, ce sont les ténèbres.*¹⁴

El títol que donà al seu llibre sobre el segle XX, *The age of extremes*, és una bona indicació del seu retraïment de la política i del seu acostament convencional a la qüestió de la definició del segle XX. De tota manera, el més interessant del llibre no és aquest títol, sinó el subtítol, *The Short Twentieth Century, 1914–1991*, perquè incideix en allò que per a mi és un tema essencial de la història recent: l'establiment de límits a

13. Del *Daily Telegraph*, <<http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/9579079/Eric-Hobsbawm.html>>.

14. ERIC HOBSBAWM, *L'âge des extrêmes, Histoire du court XXe siècle*, ed. de París, Editions Complexe, 1999.

la periodització. La feina de l'historiador consisteix a posar límits que siguin admissibles per a la historiografia, tant de temes polítics com militars o filosòfics. En el cas d'Hobsbawm, i curiosament, els límits corresponen a dates de la seva biografia: va néixer l'any 17 i el 91 abandonà el Partit Comunista anglès, en el moment de la seva dissolució. Hom es pot demanar si aquesta implicació biogràfica no ha tingut influència en la seva determinació de pensar el segle XX com a segle curt. Luciano Canfora observa que la revolució bolxevic de 1917 passà de ser una guerra civil pròpia i interna de Rússia a un conflicte generalitzat amb la intervenció dels cossos expedicionaris anglesos i francesos. Es tracta, en el seu cas, d'un altre punt de vista, el d'un especialista de la història política de Roma (la seva biografia de Cèsar és una de les millors que s'han fet) que també sofrí certa forma d'ostracisme per ser conegut com a marxista¹⁵. Per a ell, l'any 1919 és l'any de la manifestació de la *grande paura* dels països d'Occident, que inaugurà en certa manera la guerra civil europea, concepte que molts historiadors reutilitzaran per significar els anys de la primera meitat del segle: una guerra de trenta anys, en què la variació de la figura de l'enemic (bolxevisme o feixisme) donarà continuïtat als esforços de guerra i provocarà la intervenció dels Estats Units. Com definir aquesta por? Bàsicament, és la por a la revolució. Les seves arrels es troben en la literatura política del segle XIX, més exactament dins la literatura conservadora. A Espanya, Jaume Balmes, amb el seu estil inquiet, va dir:

*Si un día estuviese destinada la Europa a sufrir de nuevo algún espantoso y general trastorno, o por un desborde universal de las ideas revolucionarias o por alguna violenta irrupción del pauperismo, sobre los poderes sociales y sobre la propiedad (...). Una revolución en un país afecta todos los otros, una idea salida de una escuela pone en agitación a los pueblos y en alarma a los gobiernos: nada hay aislado, todo se generaliza, todo se propaga tomando con la misma expansión una fuerza terrible.*¹⁶

A França, Louis-Auguste de Bonald també va emprar un to apocalíptic en la seva evocació de la Revolució Francesa:

*Elle a ses lois fondamentales, elle a une religion publique ; c'est le culte de Marat : elle a un pouvoir unique et général, c'est la mort : elle a des distinctions sociales ; ce sont les Jacobins, prêtres de ce culte et agents de ce pouvoir. Ce pouvoir a un représentant, c'est l'instrument des supplices : ce monarque a des ministres, ce sont les bourreaux ; il a des sujets, ce sont ses victimes. Rien de semblable n'avait encore paru sur la terre...*¹⁷

No podem deixar de banda els escrits de Donoso Cortés. En la seva introducció a l'edició del *Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo*, Juan María Sánchez Prieto explica el to apocalíptic del polític tradicionalista, indicant que la revolució de 1848, que va viure a París, constituí un "*punto de inflexión*" que va influir els pensadors liberals doctrinaris i els va portar al prosceni "*du retour de l'horreur*", el que Sánchez denomina "*la imagen desbordada de la Revolución francesa*".¹⁸

Ningú pensa avui que la Revolució Francesa no hagi tingut un impacte mundial. La crítica als filòsofs, o més apropiadament a la "*Philosophie orgueilleuse qui veut*

15 Luciano CANFORA, *La Democrazia, Storia di un'ideologia*, Roma, Laterza, 2004.

16 Jaime BALMES, *El protestantismo comparado con el catolicismo y sus relaciones con la civilización europea*, Barcelona, Imp. de José Tauló, 1842.

17 Louis-A de BONALD, *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile, démontrée par le raisonnement et par l'Histoire.*, 1796; ed. de París, Union générale d'éditions, 1965.

18 "Estudio preliminar" a l'*Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo*, ed. de Madrid, Almar, 2003, p. 13.

ramener la religion sociale a la religion naturelle”¹⁹ que diu de Bonald, fou una constant del discurs polític antirevolucionari. El 29 de octubre de 1933, en el discurs de fundació de *Falange Española*, José Antonio va ser encara més explícit:

*Cuando, en marzo de 1762, un hombre nefasto, que se llamaba Juan Jacobo Rousseau, publicó El contrato social, dejó de ser la verdad política una entidad permanente. Antes, en otras épocas más profundas, los Estados, que eran ejecutores de misiones históricas, tenían inscritas sobre sus frentes, y aun sobre los astros, la justicia y la verdad. Juan Jacobo Rousseau vino a decirnos que la justicia y la verdad no eran categorías permanentes de razón, sino que eran, en cada instante, decisiones de voluntad*²⁰.

Sense detallar, la historiografia i el pensament històric conservadors sempre han utilitzat perioditzacions llargues. Si per a Jaume Balmes tot comença amb el Renaixement europeu i la Reforma luterana, per a Francisco J. Conde García tot comença també en el moment de la revolució anglesa (la dita *English Civil War*, 1641-1649), és a dir, quan s’havia fet realitat allò que Francisco Suárez denunciava en el seu *Principatus Politicus*: l’hegemonia de l’absolutisme.²¹

Els historiadors dels nostres temps sempre busquen un sistema de periodització més flexible i més detallat. Ja hem esmentat Luciano Canfora, però són molts els que s’han plantejat l’objectiu de construir un sistema de períodes coherent per tal de tractar el segle XX. Tanmateix, moltes vegades ho han fet dins el marc d’un nacional-historicisme, i sovint és difícil no veure-hi reflectida en la periodificació la història personal de l’investigador, la seva cultura i els fets de què ha pogut ser testimoni, actor o víctima, amb tota la càrrega mental que suposen aquestes nocions.

Eric Hobsbawm, una biografia a contratemps

Hobsbawm ha estat, per tant, un actor i testimoni amb alta consciència del que passava. I no ha estat l’únic. És això que fa d’aquest historiador un home de prestigi. Primer element que ja hem avançat: era docent, i ensenyava la història amb la dedicació d’un historiador escrupolós. També era políglota i dedicava temps a presentar les seves recerques per tot el món. El fet que parlés alemany, francès i espanyol li va obrir molts espais de diàleg amb historiadors de tot el planeta i li va donar un bon coneixement de les tendències globals del pensament històric.

M’aturaré un moment en un incident que es produí precisament a França el dia que es va plantejar traduir i publicar el seu assaig sobre el segle XX, precisament *The age of extremes*. Això ho relata ell mateix a la breu introducció que va fer en aparèixer l’edició francesa. Recorda que el seu llibre es va publicar el 1994 a Anglaterra i poc temps després a Estats Units; l’any següent es va publicar en diferents idiomes, alemany, espanyol, portuguès, italià, serbocroat, xinès, japonès i àrab, però fins l’any 1998 no es va trobar cap casa editorial francesa que acceptés de publicar-lo. La revista *Le débat*, dirigida per Pierre Nora, va dedicar un dossier especial a aquest llibre, però el mateix Nora, aleshores també director de col·lecció a l’editorial Gallimard, no el va

19. *Théorie du pouvoir politique*.... p. 7.

20. “Una bandera que se alza”, a *Acción Española*, Madrid, 1-11-1933, vol. VII, n. 40, pp. 363-369.

21. “Sociología de la sociología: Los supuestos históricos de la sociología”, *Revista de Estudios Políticos*, n. 58 (1951), pp. 15-29.

acceptar. La justificació d'aquesta negativa la va donar el propi historiador francès i la va reproduir Hobsbawm al seu llibre:

*Tous les éditeurs, bon gré mal gré, sont bien obligés de tenir compte de la conjoncture intellectuelle et idéologique dans laquelle s'inscrit leur production... La France ayant été le pays le plus longtemps et le plus profondément stalinisé, la décompression, du même coup, a accentué l'hostilité à tout ce qui, de près ou de loin, peut rappeler cet âge du philosoviétisme ou pro communisme de naguère, y compris le marxisme le plus ouvert. Cet attachement, même distancé, à la cause révolutionnaire, Eric Hobsbawm le cultive certainement comme un point d'orgueil, une fidélité de fierté, une réaction à l'air du temps, mais en France, en ce moment, il passe ma.*²²

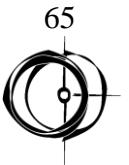
Com deia un polític francès fa uns mesos a un canal públic de radio, “*les communistes ne sont plus les arbitres des élégances à gauche...*”²³

El que passava era que al mateix temps, l'any 1995, l'editorial Robert Laffont publicava *Le passé d'une illusion* de François Furet i poc temps després *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, obra col·lectiva coordinada per Stéphane Courtois. Hi havia un punt comú entre aquests dos historiadors: havien estat comunistes en la seva joventut. Es tractava de rebutjar tot el que no criticava de manera definitiva i absoluta el comunisme, no solament el comunisme polític d'Estat, sinó també com a idea. Va ser gràcies a una iniciativa de *Le Monde Diplomatique*, del seu director Ignacio Ramonet, dels seus lectors i de una casa editorial belga, que es va poder publicar el llibre de Hobsbawm.

Aquest fet il·lustra que l'historiador es també tributari, quan fa història contemporània, del context comercial, que a França està determinat pel molt conegut *Triangle d'or* del *Quartier latin* de l'edició –Gallimard, Grasset, Seuil–, amb l'ajut d'uns editors perifèrics. Així, els caps d'edició o de col·lecció moltes vegades decideixen el que val o no val. Pierre Nora i François Furet eren àrbitres de les noves elegàncies històriques. El que llavors era catedràtic d'història a la Universitat de Picardia, Enzo Traverso, ho comenta així:

*Le XXe siècle s'est achevé dans un climat de restauration intellectuelle et politique, congédié par un vacarme médiatique qui annonçait le triomphe définitif de la société de marché et du libéralisme*²⁴

Tot això significa que la dificultat de l'estudi de la història contemporània no sols rau en el possible fenomen de subjectivització dels fets, sinó també en l'acceptació de la singularitat dins d'un món intel·lectual conformista que va adoptar a Europa formes variades de censura, i a França una censura *à la française*, cínica i elegant. En canvi, a l'Alemanya dels anys noranta aquest mateix fenomen es traduï, com poca gent sap, en una depuració sistemàtica: milers de docents van ser expulsats de la Universitat a l'antiga República Democràtica –un setanta per cent– i els que es varen salvar foren sotmesos a un programa de reeducació (*Wissenschaftler.Integrations-programmWIP*) del

22. Pierre NORA, “Traduire: nécessité et difficultés”, *Le Débat*, n. 93, (janvier-février 1997), pp. 93-95.

23. Es tracta del llavors Ministre del Pressupost de l'Estat, Jérôme Cahuzac, després processat al seu país per haver evadit ingressos dubtosos a Suïssa.

24. Enzo TRAVERSO, “Le siècle de Hobsbawm”, a *La Revue Internationale des Livres et des Idées*, n. 10, (març-abril 2009).

qual pocs sortiren blanquejats, amb les conseqüències que es poden imaginar per al registre de publicacions científiques.²⁵

En suma, qui es dedica a la recerca de l'època contemporània –i no esmento ara les dificultats que poden trobar els que s'interessen en la història del present o en aquesta ciència passada de moda que és la prospectiva– es troba en molts aspectes sota influències d'ordre ideològic, psicològic o també íntim. I també està sotmès als dictats de la moda. Aquest últim aspecte no el tractaré, ja que l'incident de Pierre Nora que he referit il·lustra perfectament aquest efecte.

La primera part de l'edició francesa –i suposo que de totes les edicions– de *The age of extremes*, consta de dotze citacions que són, quasi totes, referències autobiogràfiques. Les més fortes, les de Isaiah Berlin (un pensador britànic encara molt poc conegut a França), Julio Caro Baroja, Primo Levi... Qui s'interessi per la història del segle XX hauria de condicionar el seu treball a un esforç mental personal previ –no sé si psicoanalític– per situar-s'hi. Jo he nascut exactament a mig camí d'aquest segle, un mes després de la proclamació de la República Popular de Xina i tres setmanes després de la proclamació de la República Democràtica Alemanya. Hauria pogut trobar criteris diferents: l'any que Fausto Copi va guanyar el seu primer Tour de França, l'any de la firma del Tractat de la OTAN, l'any que va néixer Bruce Springsteen... Eric Hobsbawm va néixer l'any 1917, i aclarirà aquest fet en les primeres línies del seu llibre:

*Nul ne saurait écrire l'histoire du XXe siècle comme celle d'une autre époque, ne serait-ce que parce qu'on n'écrit pas sur son temps comme on peut (et doit) écrire sur une période que l'on connaît seulement "de l'extérieur", de deuxième ou troisième main, à partir des sources d'époque, ou d'œuvres d'historiens plus tardifs. Ma vie personnelle coïncide avec le plus clair de la période dont traite ce livre, et, de l'adolescence jusqu'à aujourd'hui, j'ai été attentif aux affaires publiques: autrement dit, j'ai accumulé sur elles des vues et des préjugés en contemporain autant qu'en chercheur*²⁶.

La manca de fons, la dificultat lligada a la multiplicitat d'arxius –moltes vegades tancats o difícils d'estudiar– deguda a molts factors, i essencialment a les barreres culturals i lingüístiques, li fan dir que aquest llibre es més un llibre de *participant observer* o, emprant un terme alemany, propi de la *Mitteleuropa*, d'un *kibbitzer*.²⁷ Com els que miren els jugadors en una jugada de cartes, tal com ho va pintar Paul Cézanne a l'any 1892.

25. Guittard GISLAINE i Vilmar FRITZ, *La Face Cachée de L'Unification Allemande*, París, Editions de l'Atelier, 1999.

26. HOBSBAWM, *L'âge des extrêmes*.

27. El *kibbitzer* prové dels cafès d'escacs d'Europa central a l'inici del segle. El *kibbitzer* no juga, però va veient altres persones jugant, i comenta el seu joc.

Examinant la pintura de Paul Cézanne ens adonem que hi apareixen dos *kibbitzers*: un home fumant una pipa i un nen, a part, és clar, del mateix Cézanne. Hi ha tres punts de vista: el de qui segueix el joc, un *participant observer* que, si ens hi fixem, suposem que és l'amo de la casa pel mostrador de pipes que veiem clavat a la paret; aquell que ho mira de manera prospectiva (aquest nen que pot pensar: “demà, seuré a aquella taula a jugar”), i el propi pintor, interessat a suggerir la multiplicitat de punts de vista. Sabem que Cézanne va pintar diferents versions del tema i dues versions del mateix quadre, la segona sense el nen. És a dir, sense futur.

La variació que proposà Otto Dix del mateix motiu l'any 1920 aclareix molt bé el contingut del quadre de Cézanne. La guerra europea ha passat i ha deixat incomprensió, ferides i mutilacions²⁸; ja no hi ha cap *kibbitzer*, només ferits i mutilats de guerra (el que a França anomenàvem *les gueules cassées*). El tema dels mutilats fou dominant en l'evocació de la Primera Guerra Mundial, el primer conflicte democràtic, deia François Furet, però, això sí, sobretot demogràfic. La repetició obsessiva d'aquelles figures de mutilats de guerra i la seva persistència donen a la perspectiva de Furet una tonalitat cínica. En tenim una prova en el treball de molts artistes sobre les conseqüències de la guerra mundial, un dels més característics el de Georges Franju, autor del documental *Hôtel des Invalides* a l'any 1952, o el curtmetratge sobre els camps nazis d'Alain Resnais, *Nuit et Brouillard* (1955).

Del primer segle XX i de la guerra espanyola

El primer que veiem en Hobsbawm, nosaltres que ens preocupem per la història espanyola, és que la manera de conduir el seu relat no és cronològica, i aquesta tècnica no mereix comentari, ja és un fet acceptat que capítols temàtics (qüestió política, qüestió militar, qüestió econòmica) puguin desenvolupar-se de manera quasi autònoma. Tot comparant-la amb altres obres veiem, per exemple, que l'historiador Ernst Nolte proposa un conjunt de capítols alternant cronologia i temàtica. Un historiador esmentat anteriorment, Enzo Traverso, utilitza també una construcció temàtica en dues parts: *Passage à l'acte* i *Cultures de guerre*. Justament, aquests dos historiadors ens obliguen a tornar sobre aquesta qüestió fonamental, la de com es perioditza el segle XX. Tots dos insisteixen en un moment del segle i donen al seu llibre un títol idèntic: *Der europäische Bürgerkrieg, 1917-1945 i 1914-1945, La guerre civile européenne*. Més o menys, pensarem que es qüestió de la primera part del segle i que tothom està d'acord que sí, és curt, i que també sí, comença amb la Guerra Mundial. La realitat, però, és molt diferent. Escollir com a any de referència el 1917 i no pas el 1914 constitueix una decisió ideològica. El subtítol del llibre de Nolte enuncia clarament la tesi, o les hipòtesis, que justifica aquesta elecció: *Nationalsozialismus und Bolchewismus*. Traverso tampoc amaga a la seva introducció que el seu llibre té com a objectiu secundari capgirar completament aquest concepte de *Guerra civil europea* (la paternitat del qual atribueix a Nolte), i afegeix que l'historiador alemany en va fer un ús polèmic o criticable. Per què polèmic i criticable? Perquè correspon a un punt de vista que coneixem tots i que condensarem en aquesta fórmula: el nazisme ha aparegut com a reacció al bolxevisme. Dit d'una altra manera, s'utilitza el pensament ucrònic que és a la base d'aquesta perspectiva: si no hagués sorgit el bolxevisme, no hi hauria hagut nazisme.

Per això, a l'edició francesa, Stéphane Courtois, l'editor del *Livre Noir sur le Communisme* es felicita de la publicació a França del llibre de Nolte i, de manera molt estranya, també s'interroga sobre el fet que la seva traducció s'hagi publicat a França dotze anys després de la seva primera edició a Alemanya i cinc anys després de la

28. Guillaume APOLLINAIRE, quan l'abril de 1918 publica el poema-cal·ligrama "La colombe poignardée et le jet d'eau", l'acaba amb la figuració d'un ull obert:

"Ceux qui sont partis à la guerre au nord se battent maintenant,

Le soir tombe, O sanglante mer,

Jardins où saigne abondamment le laurier rose, fleur guerrière"

Œuvres poétiques, ed. de París, Gallimard/Bibliothèque de la Pléiade, 1965, p.213.

ressenya que li va dedicar François Furet. “*Le prix à payer pour la fameuse exception française*”, diu. Naturalment, és fals i assenyala la ceguesa de l'historiador francès, perquè ja se n'havia publicat una primera traducció l'any 2000, a Suïssa (Edition des Syrtes). El que no diuen Stéphane Courtois al prefaci, ni tampoc Ernst Nolte en la seva introducció, és precisament per què la guerra civil europea no comença per a ells l'any 1914. En aquest punt, com fa Nolte, el deixar fora el 1914 i el no abordar en la seva extensió la Primera Guerra Mundial, sembla una actitud típica dels historiadors alemanys que volen minimitzar o fins negar el fet que la política alemanya fos un element clau en aquesta guerra civil europea. Per això assistim a una obliteració radical dels fets de la guerra. I no insisteixo en la seva explicació del paral·lelisme entre nazisme i bolxevisme, fals paral·lelisme, si pensem que el conegut *nœud causal* no és el que connecta el feixisme amb la Primera Guerra Mundial (la gestió dels ex combatents a Itàlia, França o Alemanya) sinó el que connecta amb el bolxevisme, *causa inicial* si examinem el seu primer capítol:

La révolution des bolcheviks a créé une situation totalement inédite: pour la première fois dans l'histoire moderne, un parti idéologique prenait seul le pouvoir dans une grande puissance [...]. Pour les bolchéviks eux-mêmes, il était évident qu'une telle entreprise entraînerait obligatoirement des résistances extrêmement violentes [à la mesure de sa propre violence]... Le plus caractéristiques de ces mouvements de résistance, le premier à l'avoir emporté fut le parti fasciste italien ²⁹.

L'any 2008, la revista *Elements*, coneguda pel seu compromís amb intel·lectuals de l'extrema dreta francesa, diu diferents coses al respecte:

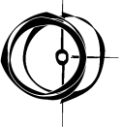
1. Hitler no pot ser comparat ni amb Marx ni amb Stalin, però sí amb Lenin.
2. Es troben més connexions entre bolxevisme i nazisme que entre nazisme i feixisme italià.

A mon sens, l'une des grandes différences avec le national-socialisme, et surtout avec la vision hitlérienne du monde, réside dans le fait que cette dernière se réclame d'une interprétation scientifique – ou prétendue telle – de l'histoire. Le darwinisme et le racisme biologique sont absents du fascisme italien. En revanche, dans Mein Kampf et dans les Libres propos, Hitler prétend à une justification scientifique de ses idées. Or, ce désir de scientificité du national-socialisme est aussi un trait de l'idéologie marxiste, qui se présente comme une 'science', une compréhension rationnelle des lois déterminant la structure des sociétés et les mouvements de l'histoire. Je serais donc tenté de fonder sur ce point précis une parenté du national-socialisme et du bolchevisme, parenté qui exclut le fascisme italien ³⁰.

Arribats aquí, la nostra pregunta és quin espai ocupa la Guerra Civil espanyola de 1936-1939 dins d'aquesta manera d'enfocar els fets. La guerra espanyola ocupa disset pàgines en un capítol específic del llibre d'Ernst Nolte. La tesi de la reacció a l'amenaça bolxevic s'hi manté: Hitler no es va implicar pròpiament en el cop militar, però els fets del 1936 eren assimilables a la revolució russa del 1917. Azaña era la versió espanyola de Kerenski, la unificació de les joventuts socialistes i comunistes i la creació del PSUC eren iniciativa del Komintern i la massa armada per un Estat dèbil ho saquejava tot. En reacció a aquesta amenaça, Hitler, convençut que el bolxevisme estava

29. P. 55 de l'edició francesa de *Der europäische Bürgerkrieg, 1917-1945, La guerre civile européenne, National-socialisme et bolchévisme, 1917-1945*, Paris, Perrin, 2011.

30. “Ernst Nolte et Dominique Venner, une rencontre...”, *Elements*, n. 98 (maig 2000), a Metapo Infos, <<http://metapoinfos.hautetfort.com/archive/2011/02/07/un-dialogue-entre-ernst-nolte-et-dominique-venner.html>>.

instal·lant-se a Espanya, i, argumenta, tot manipulant la cronologia, que l'armament que venia de la Unió Soviètica, justificava l'ajut alemany.

Les pàgines que Hobsbawm dedica al mateix fet són poques (nou), i hi integra tant el que tingué la guerra espanyola de lluita contra el feixisme, com, a continuació, el que també tingué de prefiguració de la relació de forces de la Segona Guerra Mundial. És un punt de vista clàssic, tot i que el connecta amb una de les divergències internes del comunisme internacional: la contraposició entre l'actitud nacionalista defensiva i protectora de Stalin, que es concretà en el Pacte Molotov-Ribbentrop, i l'actitud de la Komintern, més abocada a formar, tot mantenint l'esperit del discurs de Dimitrov de 1935, aliances antifeixistes³¹.

Finalment, i em sembla que aquesta hipòtesi s'hauria d'estudiar amb més atenció, els punts de vista de Nolte i de Hobsbawm giren al voltant del concepte de guerra civil: per al primer, som dins d'un ordre de conflicte ben clar a nivell europeu, feixisme contra bolxevisme. Per al segon, som dins d'una guerra que expressa la voluntat d'un canvi social, lliçó apresada de la guerra espanyola. La mobilització militar i civil i el canvi social anaven lligats. Hobsbawm parla d' "intuïcions del 36 sobre les implicacions de la guerra d'Espanya"³².

Aquestes curtes i no definitives consideracions sobre la periodització pròpia de la primera meitat del segle curt ens donen la possibilitat, juntament amb el fet que aquest temps ha entrat ja dins el debat històric, de situar l'esdeveniment espanyol en un conjunt europeu i de fer sortir l'estudi de la guerra d'Espanya del cercle fins ara dominant d'un fet *per se*, propi del geni espanyol, com ho defensava H. R. Trevor Roper en el seu pròleg al llibre del periodista americà Burnett Bolloten, *La Guerra civil Española (The Spanish Civil War, Revolution and Counterrevolution)*:

*La Guerra Civil española debe verse como una guerra española, cuyos orígenes se encuentran en las condiciones españolas; y las condiciones españolas no son, y nunca han sido, las mismas que las europeas.*³³

El mateix Trevor Roper defineix la seva apreciació com a herètica, però si la pensem dins del conjunt de la massa de publicacions dedicades a la guerra espanyola, podem afirmar que els treballs de Nolte i de Hobsbawm, tot i que són antitètics, proposen una autèntica ruptura amb la tradició historiogràfica establerta. Sortir de la interpretació accidentalista i localista per intentar comprendre els grans moviments històrics a escala mundial. Seria el que Enzo Traverso, en l'article que dedica a Hobsbawm, defineix com una perspectiva braudeliana, és a dir, la necessitat de passar a la macro-història sense deixar d'interessar-nos per la micro-història ("passar del microscopi al telescopi", segons la seva metàfora). Eugen Weber, en les sis pàgines que dedica a la guerra d'Espanya, recordant Orwell, i connectant-se sense voler al concepte de *kibbitzer*, parla d'una "partida d'escacs política gegantina".³⁴ La veritat és que no

31. Discurs pronunciat davant el 7è Congrés de la Internacional Comunista: "La ofensiva del fascismo y las tareas de la Internacional en la lucha por la unidad de la clase obrera contra el fascismo, Informe de Jorge Dimitrov en la Internacional Comunista, agosto de 1935". Consulta a < <http://www.marxists.org/espanol/dimitrov/1935.htm>>.

32. *L'âge des extrêmes...*, p. 227.

33. Burnett BOLLOTEN, *La guerra Civil española, revolución y contrarrevolución*, Madrid, Alianza Editorial, 1989, p. 19.

34 Eugen WEBER, *Une histoire de l'Europe, tome II, des lumières à nos jours*, Paris, Fayard, 1987, p. 626.

hem trobat al llibre d'Orwell aquesta pseudo-cita, però la tesi de Weber és aquesta: s'acabaren les il·lusions d'una solució pacífica per a allò que s'estava preparant a Europa. *Ex post*, aquesta intuïció global l'expressava el polític italià Pietro Nenni l'any 1942:

*Los vencidos cometen siempre el mismo eterno error: buscan explicación a sus derrotas en las faltas y traiciones de los demás. Marx ha analizado esta tendencia tan común en su ensayo sobre la revolución y la contrarrevolución en Alemania. Denuncia la aberración que consiste en buscar las causas de una derrota en los simples elementos accidentales: incapacidad, errores, traiciones de tal o cual dirigente; estas causas se descubren, por el contrario, en la situación general y en las condiciones de desarrollo de cada una de las fuerzas empeñadas en la lucha revolucionaria*³⁵.

El mèrit del treball d'Eric Hobsbawm fou precisament examinar aquesta situació general, contextualitzar-la, sortir del marc estricte del fet per proposar al seu lector una visió panoràmica coherent del segle.

Conclusió

Potser, la meua argumentació ha estat prou desordenada perquè es perdi el fil del discurs. Al principi del seu llibre, Eric Hobsbawm situa el que per a ell fou la conclusió del segle curt: la guerra de Iugoslàvia. Evoca un fet polític, la visita que François Mitterrand, llavors president de la República Francesa, va fer a Sarajevo el 28 de juny de 1992. Diu Hobsbawm:

*Pour tout européen cultivé de l'âge de Mitterrand, le lien entre la date, le lieu et le rappel d'une catastrophe historique précipitée par des erreurs de calcul politique sautait aux yeux [...]. Hormis une poignée d'historiens et de personnes très âgées, rares sont ceux qui perçurent l'allusion. Le 28 juin était l'anniversaire de l'assassinat en 1914 de l'archiduc François-Ferdinand d'Autriche Hongrie qui, en l'espace de quelques semaines, déboucha sur la première guerre mondiale*³⁶.

La biografia i la història necessiten també d'aquest lligam que és el coneixement i no pas l'emoció. Precisament, en el moment de l'exigència d'una visió macro-històrica, és quan apareix el discurs històric emocional.

Per exemple, el nou eix de recerca del centre hispanista de la Sorbona (l'Institut CRIMIC) diu:

*Le principal thème de recherche de notre composante porte désormais sur le rôle des émotions en politique, une thématique abordée dans les aires culturelles ibérique et ibéro-américaine... Il s'agit de réfléchir sur les enjeux que soulève la considération des affects dans l'univers du politique (institutions, groupes, représentations) ainsi que dans la production historiographique qui l'étudie. Notre approche interroge également la place des émotions dans les mutations des imaginaires collectifs, notamment à travers le lien entre émotions et morale publique*³⁷.

I prou sabem que el tema de la memòria ocupa cada dia més els espais de la recerca, aquí i arreu. Acostuma a ser una forma de micro-història empàtica, moralista, jutge del passat, que mai es planteja el problema d'un context ampli i s'autoassigna una missió moral: desvetllar el mal, on sigui o com sigui, “*proporcionar cemento*”

35. Pietro NENNI, *La guerra de España*, México DF, Ediciones Era, 1942, p. 25.

36. *L'âge des Extrêmes...*

37. IBERHIS, *Centre de Recherches Interdisciplinaires sur les Mondes Ibériques Contemporains*, Paris Sorbonne-Paris 4 (< <http://www.crimic.paris-sorbonne.fr/-IBERHIS-.html>>)

emocional”, segons l’expressió del sociòleg Leon Bramson.³⁸ De Paracuellos a Sarajevo o Srebrenica, de l’Argentina a l’Espanya de los *niños robados*, la falta de coneixement permet l’hegemonia dels predicats memorístics dins els espais emocionals i, en primer lloc, en els mitjans de comunicació. L’esforç d’Eric Hobsbawm sempre fou afirmar que la tasca essencial de l’historiador no és la de jutjar, sinó la de comprendre. I comprendre és el més difícil.

Coincideixen en aquesta visió cada dia més especialistes preocupats per temes historiogràfics. François Hartog ho diu en un llibre que acaba de publicar,

*Ce à quoi [l’historiador] devrait s’employer, c’est à comprendre son époque par un travail opiniâtre et sans cesse à reprendre. Mais à sa façon, en historien, avec les instruments qui sont les siens. Pas en prétendant se mêler de tout et trancher sur tout, mais en procédant à des allers-retours patients entre présent et passé, en vue de les éclairer l’un par l’autre, dans la distance qui les sépare et les différences qui les constituent. Il s’efforce alors d’être un guetteur du temps*³⁹.

Tornem altra vegada al *kibbitzer* de Hobsbawm, aquesta posició del que observa el joc de cartes i que a cada instant podria entrar en el joc. No hi intervé cap forma de nostàlgia, els nostàlgics són els que no han conegut els temps passats. Es tracta d’un esforç cultural, tan personal com col·lectiu, d’apropament a un relat possible del nostre temps, obert a totes les formes d’expressió però sense deixar de banda la problemàtica de la “relativa indiferència als esdeveniments”, com puntualitza Traverso. Moshe Lewin en el seu llibre *Russia’s Twentieth Century* assenyala el perill que pot córrer l’historiador mogut per passions i apriorismes: contribuir a una narració única, infinitament repetida i finalment falsa.⁴⁰

38. Leon BRAMSON, *El contexto político de la sociología*, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1965.

39. *Croire en l’histoire*, Paris, Flammarion, 2013.

40. Moshe LEWIN, *Le siècle soviétique*, Paris, Fayard- Le Monde Diplomatique, 2003.